

LIETUVOS VALSTYBĖS PAMATINIAI KONSTITUCINIAI AKTAI: SUPRAKONSTITUCIONALIZMAS OFICIALIOJOJE KONSTITUCINĖJE DOKTRINOJE

Dainius Žalimas

*Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
El. paštas: dainius.zalimas@vdu.lt*

Santrauka. Straipsnio objektas – Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuluota oficialioji konstitucinė doktrina, susijusi su Lietuvos valstybės pamatiniais konstituciniais aktais, iš kurių svarbiausias yra 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas. Straipsnyje analizuojamos šios doktrinos ištakos, reikšmė ir pasekmės konstitucinės teisės paradigmai. Konstatuojama, jog Konstitucijos požiūriu Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai yra iki-konstituciniai steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, priimti Tautai atstovavusių ir jos valią įkurti (atkurti) nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę išreiškusių aukščiausiųjų institucijų. Todėl daroma išvada, kad Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai yra ypatingi pirminiai Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniai, kurių fundamentaliosios nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių pobūdį, – turi virškonstitucinę galią, taigi jų negali paneigti jokia Lietuvos valstybės konstitucija. Atvirkščiai, Konstitucija kaip aukščiausioji teisė kyla iš Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų. Vadinas, Lietuvos valstybės pamatiniams konstituciniams aktams būdingas suprakonstitucionalizmo elementas neprieštarauja Konstitucijos kaip aukščiausiosios teisės sampratai, o yra šiuolaikinio Lietuvos konstitucionalizmo pagrindas.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos valstybė, pamatinis konstitucinis aktas, nepriklausomybės aktas, nepriklausomybė, demokratija, žmogaus teisės, konstitucinė tradicija, konstitucinis identitetas.

Įvadas

Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Tai yra konstitucinės teisės aksioma, išplaukianti ir iš pačios Lietuvos Respublikos Konstitucijos (pavyzdžiui, jos 7 straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“), ir ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje¹. Tad, atrodytų, kad klausimas, ar gali būti aukštesnės (suprakonstitucinės) galios aktų, savaime neturi prasmės. Tačiau taip tik atrodo, jeigu Konstitucija matoma kaip vienintelis pirminis konstitucinės teisės šaltinis, kurio šaltinis yra valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta. Tačiau kaip Konstitucijos požiūriu vertinti kitus, iki Konstitucijos priimtus pamatinius konstitucinės teisės aktus, kurių šaltinis taip pat yra valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, įsisteigusi (atsikūrusi) tais aktais? Kaip lygiaverčius pirminius konstitucinės teisės šaltinius? Kaip subordinuotus Konstitucijai ar, jai atsiradus, net nebetekusius buvusios teisinės reikšmės istorinius konstitucinės teisės šaltinius? Ar vis dėlto kaip kažką daugiau nei pati Konstitucija?

Atsakymų į šiuos klausimus ilgai nebuvo nei Lietuvos konstitucinės teisės moksle, nei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, tačiau tai nėra klausimai, dažnai kylantys konstitucinės teisės mokslininkams ar Konstituciniam Teismui. Kita vertus, tai yra ypatingos svarbos klausimai suvokiant Konstituciją, Lietuvos valstybingumo ir konstitucionalizmo pagrindus. Beje, jie nėra tik teoriniai, kai pradedame aiškintis Tautos kaip suvereno galių ir valstybės valdžios ribas keičiant Konstituciją ir sprendžiant kitus svarbiausius valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimus².

2020 m. liepos 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas priėmė istorinį nutarimą, kuriame suformuluota išsami oficialioji konstitucinė Lie-

¹ Pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-478; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-10117. Šiuose Konstitucinio Teismo nutarimuose taip pat pabrėžta, kad Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta.

² Vytautas Sinkevičius, „Konstitucijos keitimo apribojimai?“, *Jurisprudencija* 22, 2 (2015): 206–230.

tuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų doktrina³ (nors atskirų šios doktrinos bruožų galima išvėlyti Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimuose⁴). Būtent ji yra šio straipsnio tyrimo objektas. Remiantis Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimu, galima atrasti suprakonstitucionalizmo elementą Konstitucijoje kaip aukščiausiojoje teisėje. Todėl šis nutarimas yra geras akstinas iš naujo pažvelgti į konstitucinės teisės vadovėlių skyrius, susijusius su Lietuvos konstitucinės teisės istorija, Konstitucijos samprata ir struktūra, Konstitucijos pataisomis, taip pat šiais klausimais plėtoti konstitucinės teisės mokslą.

Taigi šio straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų reikšmę ir jų santykį su Konstitucija. Siekiant šio tikslo apibrėžiama Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų kategorija, identifikuojami šiai kategorijai priskiriami aktai ir jų bruožai, atskleidžiama Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų ir jų nuostatų vidinė hierarchija, teisinė galia bei įtaka Konstitucijos ir atitinkamų jos nuostatų sampratai. Šie klausimai analizuojami taikant istorinį, loginį, lyginamąjį, teleologinį mokslinio tyrimo metodus.

Suprantama, pavieniui Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai – Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas (toliau ir – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas), Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ (toliau ir – 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas), Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija (toliau ir – LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija) – ne kartą buvo tapę mokslinio tyrimo objektais. Galima paminėti prof. V. Sinkevičiaus darbus šioje srityje⁵. Tačiau Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų

³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847.

⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-3226; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-10117.

⁵ Vytautas Sinkevičius, „Kovo 11-oji: nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija“, *Jurisprudencija* 121, 3 (2010): 55–71; Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje“, iš *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20 (Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui)* (Vilnius: Mykolo

santykio su Konstitucija ir įtakos jai aspektais mokslinių tyrimų iš esmės nėra, išskyrus jų užuomazgas dar iki Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimo išleistoje kolektyvinėje monografijoje „Konstituciniai ginčai“⁶.

1. Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų koncepcija

Grįžkime prie konstitucinės teisės aksiomos, kad Konstitucija yra aukščiausioji teisė, kurios šaltinis valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta. Galima pridėti, kad Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, kad visuomenėje būtų santarvė⁷. Kitaip tariant, Konstitucija yra pilietinės Tautos kaip valstybinės bendruomenės bendro gyvenimo norminis pagrindas, kartu visos teisės sistemos gairės⁸.

Romerio universiteto Leidybos centras, 2010), 55–73; Algirdas Jakubčionis, Vytautas Sinkevičius ir Dainius Žalimas, „Sovietų Sąjungos agresija ir Lietuvos okupacija 1940–1990 metais. Pasipriešinimas sovietinei okupacijai: Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 119–123; Vytautas Sinkevičius, „1990 m. kovo 11 d. Aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo““, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 140–146.

⁶ Toma Birmontienė, Ingrida Danėlienė, Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius ir Dainius Žalimas, *Konstituciniai ginčai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019), 20, 25–27, 34.

⁷ Tai ne kartą yra konstatavęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-0478; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-10117; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847).

⁸ Pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-0478; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio

Tačiau paprastai Konstitucija kaip Tautos bendro gyvenimo norminis pagrindas neatsiranda iškart ir iš niekur. Prieš ją priimdama valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta dar turi įsisteigti, įkurdama savo valstybę. Toks valstybės įsteigimo (nepriklausomybės) aktas ir laikytinas valstybės pamatiniu konstituciniu aktu. Nepriklausomybės aktas apibūdinamas kaip valstybės „gimimo liudijimas“, kartu su Konstitucija priskirtinas konstitucionalizmo blokui, nes jame įtvirtinamas steigiamos valstybės pamatas – fundamentalūs jos organizavimo principai ir vertybės, t. y. konstitucionalizmo branduolys⁹. Logiška, kad šis konstitucionalizmo branduolys tarnauja kaip pagrindas Tautai rengiant ir priimant Konstituciją.

Kaip ir kitos dvi Baltijos valstybės, Lietuva yra išskirtinė šiuo požiūriu, nes dėl sudėtingos XX amžiaus istorijos (penkis dešimtmečius trukusios sovietų (ir nacių) okupacijos) ji turi ne vieną aktą, priskiriamą valstybės pamatinių konstitucinių aktų kategorijai, kartu ir konstitucionalizmo blokui: t. y. ne tik valstybės įsteigimo (nepriklausomybės), bet ir jos nepriklausomybės atkūrimo aktą bei nepriklausomybės atkūrimo principų aktą. Beje, tokia istorija, kaip ir geopolitinė padėtis, taip pat gali paaiškinti, kodėl Lietuvos Respublikos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje atsirado išsami valstybės pamatinių konstitucinių aktų koncepcija.

Taigi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime konstatuota, kad galiojančios Konstitucijos požiūriu yra trys Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai: 1) Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas – Nepriklausomybės Aktas (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės); 2) 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės

Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-10117; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847).

⁹ Tokią Nepriklausomybės deklaracijos reikšmę atskleidė Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas, konstitucionalizmo bloko sąvoką perėmęs iš Prancūzijos Respublikos Konstitucinės Tarybos. „Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 5 d. sprendimas“ dėl Konstitucijos 13 straipsnio 1 dalies aiškinimo atsižvelgiant į Konstitucijos preambulę ir Moldovos Respublikos Nepriklausomybės deklaraciją, Moldovos Konstitucinis Teismas, <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/en-Judgment-No36-of-5122013-on-Romanian-Language-eng82ea4.pdf>.

atstatymo“; 3) Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija.

Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų kategorijai priskyrus LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaraciją, kurioje įtvirtinti Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo principai, bet pati nepriklausomybė neatkurta, gali būti užduodamas klausimas, kodėl Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų kategorijai nepriskirtas 1941 m. birželio 23 d. Lietuvos Laikinosios Vyriausybės (toliau – LLV) vardu paskelbtas Nepriklausomybės atstatymo deklaravimo pareiškimas¹⁰ (toliau – 1941 m. birželio 23 d. pareiškimas). Suprantant, kad šis klausimas galėtų būti atskiro tyrimo objektas, vis dėlto derėtų į jį trumpai atsakyti. 1941 m. birželio 23 d. pareiškimas negali būti laikomas Lietuvos valstybės pamatiniu konstituciniu aktu ne vien dėlto, kad neaišku, ar jis iš tikrųjų LLV svarstytas ir priimtas. Svarbiausia, kad 1941 m. birželio 23 d. pareiškimas yra nesuderinamas su Lietuvos konstitucionalizmo pamatu – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu, ypač jame įtvirtintu pamatiniu Lietuvos valstybės organizavimo principu – demokratija. Tai pirmiausia liudija 1941 m. birželio 23 d. pareiškimo tekste deklaruoti pažadai „entuziastingai prisidėti prie Europos organizavimo naujais pagrindais“ ir kurti ateitį „tautinės vienybės“ pagrindu, kurie reiškė sąjunginius ryšius su nacistine Vokietija ir, atitinkamai, nacistinės ideologijos diegimą. Be to, tai liudija LLV veikla diskriminuojant Lietuvos Respublikos piliečius ir net prisidedant prie prielaidų sunaikinti žydų tautybės piliečius sudarymo (pavyzdžiui, steigiant žydų koncentracijos stovyklas ir priimant specialius žydų padėties nuostatus)¹¹, kuri aki-vaizdžiai nebuvo suderinama su jokia Lietuvos Respublikos Konstitucija ir paneigė demokratines Lietuvos konstitucionalizmo tradicijas. Tad 1941 m. birželio 23 d. pareiškimo nė iš tolo negalima lyginti su visiškai priešingo turinio aktu – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu – grindžiamus demokratiniais Lietuvos konstitucionalizmo principus patvirtinusia LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija.

¹⁰ Šio pareiškimo tekstą žr., pavyzdžiui: *Sukilimas, 1941 m. birželio 22–25 d.* (Vilnius: Kardas, 1994), 30.

¹¹ *Lietuvos laikinoji vyriausybė: posėdžių protokolai, 1941 m. birželio 24 – rugpjūčio 4 d.* (Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001), 19–20, 135–137.

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime išskirti Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų bruožai ir išaiškinta jų vidinė hierarchija.

1.1. Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų bruožai

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų specifika 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos atžvilgiu yra apibūdinta taip: jie yra „ikikonstituciniai steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, priimti Tautai atstovavusių ir jos valią įkurti (atkurti) nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę išreiškusią aukščiausiųjų institucijų. Todėl šie Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai, kaip pirminiai Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniai, niekada negali būti pakeisti ar panaikinti.“

Taigi galima skirti tris svarbiausius Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų specifinius bruožus. Pirma, jie yra ikikonstituciniai aktai, nes priimti iki priimant galiojančią Konstituciją. Antra, jie yra steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, kuriais įsteigta šiuolaikinė Lietuvos valstybė arba atkurta jos nepriklausomybė (ar siekta atkurti nepriklausomybę). 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas yra steigiamojo pobūdžio, kiti du Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai yra atkuriamojo pobūdžio (1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktu Lietuvos valstybės nepriklausomybė buvo atkurta, o LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijoje išreikštas Tautos siekis atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir įtvirtinti jos atkūrimo principai).

Pabrėžtina, kad neatsitiktinai Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime nurodomas šiuolaikinės Lietuvos valstybės kaip tarptautinės teisės subjekto įkūrimas 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu, nors pačiame Akte skelbiama apie Lietuvos valstybės atstatymą. Iš tikrųjų istoriniu požiūriu galima kalbėti apie Lietuvos valstybingumo atkūrimą 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu, tačiau, teisės požiūriu remiantis tautų apsisprendimo teise, buvo įsteigta nauja, šiuolaikinė Lietuvos valstybė, nes ankstesnė valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau – LDK),

buvusi Abiejų Tautų Respublikos dalis – negrįžtamai buvo sunaikinta 1795 m. Panašiai M. Romeris laikė 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktą „teisiniu Lietuvos Valstybės įsteigimo aktu, jos teisine pradžia“¹². 1922 m. rugpjūčio 1 d. Konstitucijos preambulėje pakartotą nuostatą apie Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymą jis aiškino kaip ideologinio pobūdžio ir veikiau istorinę, o ne teisinę koncepciją: Lietuvos Respublika yra „moderninė nacionalinė valstybė“, kuri nėra teisiškai tapati LDK, bet „anosios Imperijos branduolys“ suteikęs šiuolaikinei Lietuvos valstybei ne tik vardą, bet ir „kūrybinę bei ryškiausią organizacinę jėgą“¹³.

Trečia, Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai yra priimti unikalių Tautos atstovybių: tiek specialioje Tautos atstovų konferencijoje išrinkta Lietuvos Taryba, tiek visuotinių demokratiškų rinkimų būdu išrinkta Aukščiausioji Taryba, tiek organizuoto ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai pajėgų suformuota Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba buvo atitinkamo laikotarpio aukščiausioji Tautos politinė institucija, išreiškusi Tautos valią įkurti (atkurti) nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę¹⁴.

Taigi, kaip ir Konstitucijos, Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų šaltinis yra Tauta; kaip ir Konstitucija, šie aktai yra Tautos steigiamosios (atkuriamosios) valdžios aktai, pirminiai konstitucinės teisės šaltiniai. Tačiau Lietuvos valstybės pamatinius konstitucinius aktus priėmusių Tautos atstovybių įgaliojimų unikalumas lemia ir šių Tautos steigiamosios (atkuriamosios) valdžios aktų specifiką Konstitucijos atžvilgiu. Kadangi priimant

¹² Mykolas Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, I dalis* (Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1937), 37.

¹³ *Ibid.*, 192.

¹⁴ Mindaugas Maksimaitis, „1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktas“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 55; Mykolas Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, I dalis* (Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1937), 37; Algirdas Jakubčionis, Vytautas Sinkevičius ir Dainius Žalimas, „Sovietų Sąjungos agresija ir Lietuvos okupacija 1940–1990 metais. Pasipriešinimas sovietinei okupacijai: Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 119–120; Vytautas Sinkevičius, „1990 m. kovo 11 d. Aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo““, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 141–142.

Lietuvos valstybės pamatinius konstitucinius aktus buvo įgyvendinta Tautos valia įkurti (atkurti) Lietuvos valstybę, juos galima laikyti Tautos pirminės steigiamosios (atkuriamosios) valdžios aktais; šių aktų atžvilgiu Konstitucija yra antrinės, taigi išvestinės, steigiamosios valdžios aktas, net jei Konstitucija priimama Tautos referendumu (kaip atsitiko 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos atveju).

K. Račkauskas, kurį galima laikyti ryškiausiu suprakonstitucionalizmo pradininku Lietuvos teisės moksle, rašė, kad įgyvendinanti savo troškimą turėti savo valstybę tauta yra pirmapradis valstybės kūrėjas, todėl 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu „pasireiškė lietuvių tautos pirmapradė savosios valstybės kūrimo galia“¹⁵. Šiuo Aktu Steigiamajam Seimui „uždedama svarbi pareiga nustatyti Lietuvos valstybės pamatus“¹⁶. Atsižvelgdamas į tai, K. Račkauskas pabrėžė, jog Steigiamasis Seimas „negali prieštarauti Vasario 16 d. Aktui, nes jo paties galia ir teisinis pagrindas yra išvestiniai iš to Akto. Jis nėra pilnai suverenus, bet aprėžtas, sąlygotas ir negali savo valia keisti savo titulą ar plėsti savo kompetenciją. Jam Tarybos yra uždėta pareiga nustatyti Lietuvos valstybei papildomus pagrindus, respektuojant tuos, kurie yra Lietuvos Tarybos suminėti Akte“¹⁷. Taigi Tautos steigiamoji galia, nustatanti Konstituciją, nėra absoliuti ir turi paklusti pirmapradei galiai, išreikštai 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akte, o Konstituciją keičianti galia yra hierarchiškai dar žemesnė už steigiamąją, nes jau yra ir Konstitucijos „kvalifikuota bei apribota“, negali „ištaisai visą konstituciją pakeisti“¹⁸.

Suprantant, kad Konstitucija yra Tautos antrinės (išvestinės iš pirminės) steigiamosios valdžios aktas, logiška daryti išvadą, kad nei Tautos antrinė steigiamoji valdžia, nei juo labiau Tautos pagal Konstituciją įsteigtoji valdžia (net jei tai būtų pagal Konstituciją rengiamas referendumas) negali savo įgaliojimais prilygti Tautos pirminei (pirmapradei) steigiamajai (atkuriamajai) valdžiai, priėmusiai Lietuvos valstybės pamatinius konstitucinius

¹⁵ Konstantinas Račkauskas, *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais* (New York: „Darbininko“ leidykla, 1967), 17.

¹⁶ *Ibid.*, 15.

¹⁷ *Ibid.*, 15-16.

¹⁸ *Ibid.*, 31.

aktus. Todėl pagal Konstituciją niekas (nei Seimas, nei Tautos referendumas) negali turėti įgaliojimų pakeisti Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų teksto ar juos panaikinti. Tačiau, kaip matysime, tai nereiškia, jog Tauta negali pasirinkti įvairaus turinio ir žodinės išraiškos nuostatų Konstitucijos tekste įgyvendindama Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose išreikštas konstitucines tradicijas.

Esminis konstitucionalizmo postulatą yra tas, kad Tautos steigiamoji valdžia turi paklusti savo pačios nustatytooms taisyklėms¹⁹. Su šiuo postulatu nedera aiškinimas, kad Tautos steigiamoji valdžia yra nuolatinė ir gali bet kada veikti, nepakludama jokioms taisyklėms. Taigi Tautos antrinė steigiamoji valdžia negali peržengti pirminės nustatytųjų ribų, o įsteigtoji valdžia (net ir pagal Konstituciją rengiamas referendumas) turi būti įgyvendinama pagal steigiamosios valdžios nustatytas taisykles. Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, todėl Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma (įskaitant referendumą) tik laikantis Konstitucijos²⁰.

Iš Konstitucijos kaip Tautos antrinės steigiamosios valdžios akto sampratos logiškai peršasi ir kita išvada, kad Konstitucija kyla iš Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų, t. y. iš šiuose Tautos pirminės steigiamosios valdžios aktuose išreikštos Tautos valios. Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime, visos Lietuvos valstybės konstitucijos, įskaitant galiojančią 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtą Konstituciją, kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto; be šio Akto Lietuvos valstybės konstitucinį pamatą sudaro 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės; galiojanti Konstitucija taip pat kyla iš 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto ir iš Tautos valios turėti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę, išreikštos LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijoje.

¹⁹ Andrés Sajó ir Renáta Uitz, *The Constitution of Freedom: an Introduction to Legal Constitutionalism* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 56.

²⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, TAR, 2014, Nr. 2014-10117.

1.2. Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų hierarchija

Taigi skirtingas Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų pobūdis ir reikšmė suponuoja jų hierarchiją. Kaip minėta, 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas yra steigiamojo pobūdžio aktas, kiti du Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai yra atkuriamojo pobūdžio aktai. Jais atkurta (siekiama atkurti) tai, kas buvo įsteigta steigiamojo pobūdžio aktu, – Lietuvos valstybės nepriklausomybė. Taigi atkuriamojo pobūdžio aktais įgyvendinama steigiamojo pobūdžio aktu išreikšta Tautos valia – Tautos pirminės steigiamosios valdžios nustatyti Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai principai.

Todėl neabejotina, kad 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas, kaip šiuolaikinės Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas²¹, yra aukščiausioje Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų hierarchijos vietoje; iš jo kyla kiti Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai. Be to, 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas turi išvestinį glaudžiai susijusį aktą – 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliuciją dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės (toliau – ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija). Remiantis 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktu, ši Steigiamojo Seimo rezoliucija taip pat laikoma sudarančia šiuolaikinės Lietuvos valstybės konstitucinį pamatą²², nors ir nėra lygiavertė 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktui. Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 30 d. nutarime nurodė, kad 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto, nes ja įtvirtinta pamatinė nuostata, kad Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika, taip įgyvendinant 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akte suformuluotą pavidimą Steigiamajam Seimui

²¹ Toks 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto apibūdinimas matyti iš Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimo (*Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068), 2014 m. kovo 18 d. nutarimo (*TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226), 2020 m. liepos 30 d. nutarimo (*TAR*, 2021-07-01, Nr. 14847).

²² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068); „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas“, *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021-07-01, Nr. 14847.

galutinai nustatyti Lietuvos valstybės pamatus. Taigi 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliuciją reikėtų matyti greta, nors ir hierarchiškai žemiau 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto, kaip Lietuvos valstybės konstitucinio pamato dalį.

Po to pagal hierarchiją eina kiti du Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai – 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas ir LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija. Jie kyla iš abiejų Lietuvos valstybės konstitucinį pamatą sudarančių aktų komplekso – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija. Konstitucinis Teismas nurodė, kad iš 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ nuostatų matyti, jog juo konstatuojamas Lietuvos valstybės tęstinumas ir jos konstitucinis tapatumas 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei²³. 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto nuostatos „yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“ suponuoja, jog Lietuvos Respublikos nepriklausomybė atkurta Lietuvos valstybės tęstinumo pagrindu, kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia*, Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suvereninių galių, o tik sustabdė jų vykdymą²⁴. O iš 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto nuostatų „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“ matyti ir Lietuvos valstybės tapatumas: atkūrusi nepriklausomybę, Lietuvos Respublika tarptautinės ir

²³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas“, *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021-07-01, Nr. 14847.

²⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-3226.

konstitucinės teisės požiūriu yra Lietuvos valstybei, prieš kurią 1940 m. birželio 15 d. buvo pradėta SSRS agresija, tapatus teisės subjektas²⁵. Atsižvelgdamas į tai, 2020 m. liepos 30 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, jog 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto, įgyvendindamas jame įtvirtintus nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus, taip pat iš 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos, įgyvendindamas šioje rezoliucijoje įtvirtintą pamatinę nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika.

Nors LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija nebuvo atkurta Lietuvos Respublikos nepriklausomybė, joje įtvirtinti Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo principai, grindžiami Lietuvos valstybės tęstinumu ir jos konstituciniu tapatumu 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei²⁶. Be to, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime, LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija buvo priimta to meto aukščiausiosios su okupacija kovojusios Lietuvos Respublikos institucijos, išreiškusios Tautos valią atkurti Lietuvos valstybės Nepriklausomybę jos tęstinumo pagrindu (šiam kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarime buvo konstatavęs, jog 1944–1953 m. organizuota ginkluota Lietuvos Respublikos piliečių kova su sovietine okupacija buvo Lietuvos valstybės savigny, o organizuotos ginkluotos partizanų pajėgos buvo okupacijai besipriešinusios Lietuvos Respublikos ginkluotosios pajėgos, t. y. tarptautinio ginkluoto konflikto šaliai priskirtinos savanorių pajėgos). Atsižvelgdamas į tai, Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija): LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija siekta įgyvendinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiamus

²⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-3226.

²⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847.

pamatinius konstitucinius principus, taip pat 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos pamatinę nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika²⁷.

2. Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų įtaka Konstitucijos sampratai

Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 30 d. nutarime nurodė, kad Lietuvos teisės sistema turi būti kuriama ir plėtojama, be kita ko, tų Konstitucijos nuostatų, kurios kyla iš Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų ir kuriose atspindėtos šiuose pamatiniuose aktuose išreikštos Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos, pagrindu; aiškinant šias Konstitucijos nuostatas atsižvelgtina į jų prigimtį – Tautos valią ir siekius, išreikštus jų šaltinyje – Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose.

Konstitucijos ir jos nuostatų sampratai yra reikšmingas Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose glūdintis suprakonstitucionalizmo elementas, taip pat juose įtvirtintas Lietuvos konstitucinis identitetas.

2.1. Suprakonstitucionalizmo elementas

Atskleistoji Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų koncepcija ir jų bruožai sudaro prielaidas rasti juose suprakonstitucionalizmo (virškonstitucinės galios) elementą. Juk, kaip minėta, Konstituciją priėmusi Tautos steigamoji valdžia yra antrinė Tautos pirminės steigiamosios (atkuriamosios) valdžios, priėmusios Lietuvos valstybės pamatinius konstitucinius aktus, atžvilgiu ir negali turėti pirminei steigiamajai (atkuriamajai) valdžiai prilygstančių įgaliojimų; tokių įgaliojimų juo labiau negali turėti pagal Konstituciją įsteigtoji ir veikianti Tautos valdžia (net referendumas). Minėta ir tai, kad tokia Tautos steigiamosios valdžios įgaliojimų samprata

²⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847.

leidžia laikyti Lietuvos valstybės pamatinius konstitucinius aktus ir juose išreikštą Tautos valią atitinkamų Konstitucijos nuostatų šaltiniu. Taigi Konstitucijos šaltinis – Tautos valia – negali paneigti, o papildo Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose išreikštą Tautos valią, ir taip Konstitucija išplėtoja Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose įtvirtintus Tautos bendro gyvenimo savo įsteigtoje šiuolaikinėje Lietuvos valstybėje pagrindus.

Visa tai logiškai leidžia daryti išvadą, kad Konstitucija negalima peržengti Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nustatytų ribų, kurių peržengimas reikštų šių aktų, ypač svarbiausiojo iš jų – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto – esmės paneigimą. Tęsdamas savo mintį apie 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu įgyvendintą Tautos pirmąją steigiamąją galią, kuriai turi paklusti Konstituciją nustatanti Tautos steigiamoji galia, K. Račkauskas pabrėžė, jog „Vasario 16 d. Aktas yra virškonstitucinis dokumentas, kuriam jokia konstitucija ar įstatymas prieštarauti negali“²⁸.

Šiame kontekste galima prisiminti, kad, neprisirišdamas prie 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto, apie superkonstitucinius principus rašė M. Romeris²⁹: esą, superkonstituciniam teisėtumui, kuris „visą teisę aprėžias tam tikrais pačiais aukščiausiais principais“, turėtų „ir pati konstitucija nusilenkti“; tie aukščiausieji principai, „normuoją pačią teisę valstybėje ir sudarą jos transcendentinio teisėtumo saiką“, yra teisingumas, teisėtumas, lygybė, laisvė, dorovė ir pan. Jie yra „žmogaus sąžinės imperatyviniai absoliutai, varžą patį valdovą ir turį viešpatauti socialiniame žmonių bendravime“³⁰. Tiesa, būdamas teisinio pozityvizmo atstovu, M. Romeris skeptiškai žiūrėjo į superkonstitucinių principų naudojimą konstitucijos kritikai³¹.

Tačiau žvelgiant iš šiuolaikinio konstitucionalizmo perspektyvos M. Romerio nurodyti superkonstituciniai principai kaip bendrieji teisės

²⁸ Konstantinas Račkauskas, *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais* (New York: „Darbininko“ leidykla, 1967), 15.

²⁹ Mykolas Rōmeris, *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose* (Vilnius: Pozicija, 1994), 143–145.

³⁰ *Ibid.*, 144.

³¹ *Ibid.*, 99.

principai gali būti sujungti po teisės viršenybės principo, integruojančio šiuos demokratijos ir pagarbos žmogaus teisėms imperatyvus, skėčiu. Štai Pasaulinės konstitucinės justicijos konferencijos IV kongreso Vilniaus komunikate³² pabrėžta, kad teisės viršenybė yra visuotinai pripažintas principas, kuris šiuolaikiniame pasaulyje yra kiekvienos teisinės sistemos pagrindas, integraliai susijęs su demokratija ir žmogaus teisėmis; suprantama, jis neatskiriamas ir nuo konstitucijos, nes „kaip fundamentalus konstitucinis principas reikalauja, kad teisė būtų grindžiama tam tikromis universalioomis vertybėmis“. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą yra pabrėžęs, kad Konstitucija yra grindžiama universalioomis nekvestionuojamomis vertybėmis, tarp kurių – suvereniteto priklausymas Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimas bei gerbimas, pagarba teisei ir teisės viešpatavimas³³.

Taigi galima daryti išvadą, kad tam tikros, fundamentaliosios, tokias nekvestionuojamas vertybes įtvirtinančios Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos turi virškonstitucinę galią, kurią išlaiko net ir būdamos inkorporuotos į Konstitucijos tekstą. Tai yra būtent fundamentaliosios Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, kurios sudaro Lietuvos valstybės *raison d'être*, be kurio Konstitucija, įtvirtinanti valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį³⁴, prarastų prasmę. Juk Konstitucijoje atsispindi valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos įsipareigojimas kurti ir stiprinti (o ne silpninti ar naikinti) valstybę vado-

³² „The Rule of Law and Constitutional Justice in the Modern World“, 4th Congress of the World Conference on Constitutional Justice, *Vilnius Communiqué* (Vilnius, 2017 m. rugsėjo 13 d., CDL-WCCJ-GA(2017)007), WCCJ, <http://www.wccj2017.lt/data/public/uploads/2017/09/cdl-wccj-ga2017007-eed.pdf>.

³³ Pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903); „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-0478; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-10117; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847.

³⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 115-4888; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-1478.

vaujantis Konstitucijoje įtvirtintomis pamatinėmis taisyklėmis³⁵. Tad logiška, kad Lietuvos valstybės konstitucinį pamatą sudarančios nuostatos, kurių šaltinis – Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų fundamentaliosios nuostatos, iš tikrųjų yra nekvestionuojamos ir neliečiamos, t. y. amžinosios ir nepakeičiamos, taigi turi virškonstitucinę galią.

Taip atsiskleidžia vienas iš Konstitucijos sampratos aspektų, kuris nusakomas dar iš JAV Prezidento A. Lincolno laikų žinoma sentencija „Konstitucija nėra savižudybės paktas“³⁶. Jos esmė – Konstitucija negali būti naudojama pati prieš save, t. y. negali būti aiškinaama paneigiant jos esmę ir sudarant prielaidas sunaikinti tai, ką ji saugo, – Tautos suverenitetą ir jos įkurtą valstybę. Paminėtina, kad Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas yra aiškiai konstatavęs, kad Konstitucija nėra savižudybės paktas, todėl ji negali būti aiškinaama priešingai tokioms fundamentalioms konstitucinėms vertybėms, kaip šalies nepriklausomybė, teritorinis vientisumas ar saugumas³⁷.

Tokia Konstitucijos samprata taip pat atsispindi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime identifikuojant Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų, kaip Tautos pirminės steigiamosios valdžios aktų, fundamentaliąsias amžinąsias nuostatas, turinčias virškonstitucinę galią: „Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, turi virškonstitucinę galią; jų negali paneigti jokia Lietuvos valstybės konstitucija. Atvirkščiai, Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, įtvirtina ir besąlygiškai saugo šias konstitucines vertybes. Kitaip aiškinant Konstituciją < ... > būtų sudarytos prielaidos panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu paskelbtą atkurtą „nepriklausomą

³⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, TAR, 2014, Nr. 2014-10117.

³⁶ Richard A. Posner, *Not a Suicide Pact: the Constitution in a Time of National Emergency* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 153–154.

³⁷ „Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 2 d. sprendimas“ dėl Konstitucijos 11 straipsnio aiškinimo (nuolatinis neutralitetas), Rule of Law in Armed Conflicts, http://www.rulac.org/assets/downloads/Cst_Court_of_Moldova_Judgment_Neutrality.pdf.

demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę³⁸ (beje, kad taip aiškinti Konstitucijos negalima, Konstitucinis Teismas nurodė dar 2014 m. liepos 11 d. nutarime³⁹).

Taigi K. Račkausko suformuluota suprakonstitucionalizmo koncepcija yra modifikuota dviem aspektais. Pirma, ne visos Lietuvos valstybės konstitucinių aktų nuostatos turi virškonstitucinę galią, o tik svarbiausioji 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nuostata apie atkuriamą „nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“ ir ją įgyvendinančios kitų Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos. Suprantama, kad šiose nuostatose įtvirtinti pamatiniai konstituciniai principai yra esminiai Tautos ir Lietuvos valstybės egzistencijai, tad nepakeičiami. Tačiau jiems neprilygsta kitos Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos: kad ir koks būtų svarbus jose įtvirtintų konstitucinių principų turinys, jis nėra tiek esminis būtent Tautos ir Lietuvos valstybės egzistencijai, todėl per atitinkamas Konstitucijos nuostatas gali būti koreguojamas, juolab kai tokį poreikį suponuoja natūrali valstybės ir visuomenės raida. Antra, būtent minėtoje 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nuostatose įtvirtintų pamatinių konstitucinių principų nepakeičiamumas yra logiška suprakonstitucionalizmo koncepcijos pasekmė. Kitaip – kokia būtų šios nuostatos, o kartu ir Konstitucijos prasmė, jeigu Tauta galėtų susigražinti jau įgyvendintą pirmąją steigiamąją galią tam, kad susinaikintų? o K. Račkauskas, viena vertus, teigė, kad „visos nepriklausomos Lietuvos santvarkos turi būti pagrįstos demokratiniais pamatais“, tačiau, kita vertus, tam tarsi prieštaravo pripažindamas galimybę lietuvių tautai šią nuostatą pakeisti⁴⁰.

Kaip matyti, virškonstitucinė galia yra pripažįstama 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nuostatose apie atkuriamą „nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“ įtvirtintiems nepa-

³⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, TAR, 2021, Nr. 2021-14847.

³⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, TAR, 2014, Nr. 2014-10117.

⁴⁰ Konstantinas Račkauskas, *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais* (New York: „Darbininko“ leidykla, 1967), 15.

keičiamiems pamatiniams konstituciniams principams – nepriklausomybei, demokratijai, prigimtiniam žmogaus teisių ir laisvių pobūdžiui. Kad nepriklausomybė yra būtinas valstybės atributas, yra aksioma. Kad demokratinės santvarkos imperatyvas aiškiai įtvirtintas minėtoje 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nuostatoje, taip pat abejonių nekyla. Galima tik pridėti, kad demokratija yra imanentinis šiuolaikinio konstitucionalizmo atributas⁴¹. Ji neatskiriama nuo nepriklausomybės, nes suponuoja Tautos suvereniteto įgyvendinimą. Demokratijos negalima atsisakyti net demokratiškai Tautos referendumu, nes tai reikštų Tautos suvereniteto atsisakymą: akivaizdu, kad nei užsienio okupacijos, nei diktatūros sąlygomis Tauta nebegali įgyvendinti savo suvereniteto.

Tačiau gali kilti klausimas, o kaip toje 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nuostatoje įskaitomas prigimtinis žmogaus teisių pobūdis. Atsakymą galima suformuluoti taip: implicitiškai, kaip neatsiejamas nuo demokratijos imperatyvas. Juk demokratija nėra „demokratūra“ (daugumos diktatūra)⁴², jos kokybinis elementas yra laisvės stiprinimas⁴³. Tai atspindėta Konstitucijos preambulėje deklaruojant Tautos siekį įkūnyti prigimtine žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti nepriklausomoje Lietuvos valstybėje. Žmogaus teisių ir laisvių laidavimą kaip vieną iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto suponuojamų nepriklausomos Lietuvos santvarkos demokratinį pamatų matė dar K. Račkauskas⁴⁴. Dar 1978 m. žymus išėivijos teisininkas J. Varnas rašė, kad „demokratija yra gyvenimo būdas, pagrįstas socialiniu teisingumu, žmogiškosios vertybės kiekviename žmoguje atpažinimu, visų žmonių lygybe ir artimo meile. Kartu ji yra ir moralinė pareiga gerbti žmogų, gerbti jo asmenybę“⁴⁵.

⁴¹ Andrés Sajó ir Renáta Uitz, *The Constitution of Freedom: an Introduction to Legal Constitutionalism* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 56.

⁴² Leonidas Donskis, *Demokratinų vertybių skatinimas*, <http://www.donskis.lt/lt/11/52/demokratinia-vertybia-skatinimas>.

⁴³ Andrés Sajó ir Renáta Uitz, *The Constitution of Freedom: an Introduction to Legal Constitutionalism* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 104.

⁴⁴ Konstantinas Račkauskas, *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais* (New York: „Darbininko“ leidykla, 1967), 15.

⁴⁵ Jonas Varnas, „Dėl demokratijos esmės“, *Tėvynės sargas* 40, 2 (1978): 47.

Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine⁴⁶.

Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime, 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiami pamatiniai konstituciniai principai – nepriklausomybė, demokratija ir nuo jos neatsiejamas prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis – yra įtvirtinti Konstitucijos 1 straipsnyje; kartu jie yra Konstitucijos pataisų konstitucingumo materialūs kriterijai, nes negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, panaikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę⁴⁷. Kitaip tariant, Konstitucijos 1 straipsnis, kaip ir Konstitucijos sudėtinė dalis – Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, negali būti keičiamas taip, kad būtų paneigtos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Atsižvelgiant į tai, Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalis negali būti suprantama kaip suponuojanti visišką diskreciją referendumu keisti Konstitucijos 1 straipsnio turinį.

Be to, kaip minėta, 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktu ir LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija konstatuojant Lietuvos valstybės tęstinumą ir jos konstitucinį tapatumą 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei, kartu įgyvendinti (siekta įgyvendinti) minėtus 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus. Todėl, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime,

⁴⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada“, TAR, 2017, Nr. 2017-20413; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas“, TAR, 2019, Nr. 2019-439.

⁴⁷ Šiame kontekste galima paminėti, kad pagal Venecijos komisijos Nacionalinių konstitucinių referendumų gaires Konstitucijos pataisos negali prieštarauti Europos Tarybos statuto principams – demokratijai, žmogaus teisėms ir teisės viršenybei. „Guidelines for Constitutional Referendums at National Level“, priimta 2001 m. liepos 6–7 d. vykusioje Venecijos Komisijos 47-ojoje plenarinėje sesijoje, CDL-INF(2001)010-e, Venice Commission, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-INF\(2001\)010-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-INF(2001)010-e.aspx).

Konstitucijos 1 straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant į 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto konstatuotą valstybės tęstinumą ir jos konstitucinį tapatumą (panašiai Konstitucijos 1 straipsnis turėtų būti aiškinamas ir atsižvelgiant LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija konstatuotą valstybės tęstinumą ir jos konstitucinį tapatumą). Taigi nepakeičiamos ir kartu virškonstitucinės yra 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto bei LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos nuostatos, kuriomis konstatuotas Lietuvos valstybės tęstinumas ir konstitucinis tapatumas 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei. Todėl pagal Konstituciją negalimos ir jos pataisos, kuriomis būtų paneigtas toks Lietuvos valstybės tęstinumas ir konstitucinis tapatumas (pavyzdžiui, skelbiančios, kad Lietuvos Respublika yra nauja valstybė, atsiskyrusi nuo SSRS, esanti SSRS teisių perėmėja ir Lietuvos SSR (TSR) tęsėja).

Taigi, apibendrinant nurodytina, kad Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų fundamentaliosios nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus, negali būti naudojamos, kaip rašydamos apie superkonstitucinius principus nuogaštavo M. Romeris, Konstitucijos kritikai ir negali būti priešpriešinamos Konstitucijai. Atvirkščiai, šios Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos yra fundamentalaus Konstitucijos 1 straipsnio aiškinimo šaltinis, kuris stiprina šiame straipsnyje įtvirtintų konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, demokratijos ir prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio – apsaugą ir gynybą.

Vadinasi, nėra pagrindo teigti, kad Konstitucija gali būti tikrinama jos atitikties Lietuvos valstybės pamatiniams konstituciniams aktams požiūriu. Yra tik pareiga atliekant konstitucinę kontrolę aiškinti Konstitucijos nuostatas, kai tinkama, atsižvelgiant į jų šaltinį – atitinkamas Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatas. Konstitucinės kontrolės objektas yra Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos), kurie nėra Tautos steigiamojo pobūdžio aktai, nes priimami tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles – paisant materialiuųjų ir procesinių Konstitucijos keitimo apribojimų, kurie saisto ir pačią pilietinę

Tautą, ir pagal Konstituciją įsteigtą Tautos atstovybę (Seimą)⁴⁸, ir kurių dalis kyla iš Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose įtvirtintų minėtų nepakeičiamų principų. Atliekant Konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolę, tiriama jų atitiktis būtent Konstitucijai, kuri aiškinama atitinkamų Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatų kontekste.

Derėtų pastebėti, kad *de facto* nepakeičiama yra iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto kylančios 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos pagrindinė nuostata, kad Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika, kuri taip pat įtvirtinta Konstitucijos 1 straipsnyje. Kaip vadovaudamasis Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiu Konstituciniu įstatymu „Dėl Lietuvos valstybės“ konstatavo Konstitucinis Teismas, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – respublika, nebent 3/4 aktyviąją rinkimų teisę turinčių Lietuvos piliečių balsų referendume būtų atitinkamai pakeistas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnis⁴⁹.

2.2. Konstitucinis identitetas

Kaip minėta, ne visos Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos turi virškonstitucinę galią, nes ne visos iš jų yra vienodai esminės Tautos ir Lietuvos valstybės egzistencijai. Tačiau net ir neturinčios nepakeičiamųjų statuso Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos yra konstituciškai reikšmingos, nes jomis išreiškiamos šiuolaikinės Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos, kurios kartu su

⁴⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, TAR, 2021, Nr. 2021-14847.

⁴⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, TAR, 2014, Nr. 2014-0478; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, TAR, 2014, Nr. 2014-10117; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, TAR, 2021, Nr. 2021-14847.

nepakeičiamais pamatiniais konstituciniais principais formuoja šalies konstitucinį identitetą⁵⁰.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 30 d. nutarime⁵¹ konstatavo, jog nepriklausančios nepakeičiamų pamatinių konstitucinių principų kategorijai Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, išreiškiančios Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas, yra įgyvendinamos Konstitucijoje, Tautai pasirinkus Konstitucijos nuostatų konkretų turinį ir konkrečią žodinę formą; Konstitucijoje atspindėtos Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos gali būti plėtojamoms ir keičiamoms Konstitucijoje nustatyta jos nuostatų keitimo tvarka.

Kokios Lietuvos konstitucinį identitetą atskleidžiančios konstitucinės tradicijos, be minėtų nepakeičiamų pamatinių konstitucinių principų, yra išreikštos Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose? Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime pirmiausia nurodyta, jog 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akte įtvirtinta pamatinė nuostata, kad Lietuvos valstybės sostinė yra Vilnius, išreiškia Lietuvos valstybės konstitucinę tradiciją, kuri įgyvendinta Konstitucijos 17 straipsnyje („Lietuvos valstybės sostinė yra Vilniaus miestas – ilgaamžė istorinė Lietuvos sostinė“). Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime taip pat identifikuotos dvi Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos, išreikštos 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto pamatinėse nuostatose: 1) Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (ši konstitucinė tradicija įgyvendinta Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje, įtvirtinančioje konstitucinį pagarbos tarptautinei teisei principą); 2) Lietuvos valstybės teritorijos vientisumas ir nedalomumas, kuris atspindėtas

⁵⁰ Panašiai Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas iš šalies Nepriklausomybės deklaracijos kildina svarbiausius jos konstitucinio identiteto elementus – laisvės siekį, nepriklausomybę ir nacionalinę vienybę, kalbinę tapatybę, demokratizaciją, teisės viršenybę, rinkos ekonomiką, europinę geopolitinę orientaciją, piliečių lygiateisiškumą, kt. „Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 5 d. sprendimas“ dėl Konstitucijos 13 straipsnio 1 dalies aiškinimo atsižvelgiant į Konstitucijos preambulę ir Moldovos Respublikos Nepriklausomybės deklaraciją, Moldovos Konstitucinis Teismas, <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/en-Judgment-No36-of-5122013-on-Romanian-Language-eng82ea4.pdf>.

⁵¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“ TAR, 2021, Nr. 2021-14847.

Konstitucijos 10 straipsnio 1 dalyje („Lietuvos valstybės teritorija yra vieniša ir nedalijama į jokių valstybinius darinius“). Konstitucinis Teismas nurodė, kad ši Konstitucijos nuostata yra unitarinės valstybės santvarkos konstitucinis įtvirtinimas, išreiškiantis vieningos ir nedalomos valstybės idėją⁵².

Daugiausia Lietuvos valstybės konstitucinių tradicijų identifiukuota LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijoje⁵³: 1) demokratinė respublika; 2) Tautos suverenitetas; 3) parlamentinė respublika; 4) laisvi, demokratiniai, visuotiniai, lygūs, slapti rinkimai; 5) pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms; 6) piliečių lygiateisiškumas; 7) pagarba religijai; 8) valstybės socialinė orientacija; 9) vakarietiška Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija; 10) teisinė atsakomybė už veiksmus prieš Lietuvos valstybę ir totalitarinių režimų draudimas.

Iš jų išskirtinos nacionalinį konstitucinį identitetą, nulemtą šalies istorinės patirties, ryškiausiai atskleidžiančios trys Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos. Pirma, demokratinė parlamentinė respublika, su kuria nesuderinamas autoritarinis režimas. Juk iš LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos 14 punkto nuostatos, pagal kurią Lietuvos valstybės atkūrimas turėjo būti vykdomas vadovaujantis 1922 m. Konstitucijos dvasia, matyti, kad kartu atmetamas 1926–1940 m. Lietuvoje buvęs autoritarinis režimas.

Antra, totalitarinių – nacistinio ir komunistinio – režimų pasmerkimas: kolaboravimas su jais pripažintas Tėvynės išdavimu (Deklaracijos 17 punktą), o komunistų partija, kaip diktatūrinė ir iš esmės priešinga pagrindiniam Tautos siekiui ir kertinei Konstitucijos nuostatai – Lietuvos nepriklausomybei, nelaikoma teisine partija (Deklaracijos 16 punktą). Šiuo aspektu įgyvendinama europinė „pajėgios save apginti demokratijos koncepcija“⁵⁴.

⁵² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 18-435.

⁵³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, *TAR*, 2021, Nr. 2021-14847.

⁵⁴ Europos žmogaus teisių komisija yra panašiai apibūdinusi komunistų partiją, nurodydama, kad šios partijos tikslas, t. y. „komunistinės socialinės santvarkos kūrimas proletarinės revoliucijos ir proletariato diktatūros keliu“, yra nesuderinamas su Europos žmogaus teisių konvencija. „Europos žmogaus teisių komisijos 1957 m. liepos 20 d. sprendimas byloje *Communist Party (KPD) v. the Federal Republic of Germany*“, European Commission of Human Rights, no. 250/57, *Yearbook* 1 (1957), 222.

Atsižvelgiant į šias LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos nuostatas, Konstitucijos 25 ir 35 straipsniai, įtvirtinantys saviraiškos ir asociacijų laisves, aiškintini kaip sudarantys prielaidas uždrausti Lietuvoje nacistinę ir komunistinę ideologiją, simboliką ir atitinkamas organizacijas⁵⁵.

Trečia, vakarietiška Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija: LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos 22 punkte pareikšta ištikimybė Visuotinei žmogaus teisių deklaracijai ir kreiptasi pagalbos į Vakarų demokratinį pasaulį. Šias Deklaracijos nuostatas galima laikyti Konstitucijoje įtvirtinto, vertybiniu bendrumu su demokratinėmis Europos ir Šiaurės Amerikos valstybėmis grindžiamo, Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principo ištakomis; šis principas dabar apima konstitucinį draudimą Lietuvos valstybei jungtis į postsovietines sąjungas, taip pat konstitucinius Lietuvos Respublikos narystės ES ir NATO imperatyvus⁵⁶.

Paskutinės dvi Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos – totalitarinių režimų pasmerkimas ir vakarietiška Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, kaip ir LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos pripažinimas Lietuvos valstybės pamatiniu konstituciniu aktu, brėžia aiškią takoskyrą tarp Lietuvos valstybės ir jos teritoriją okupavusios SSRS (kartu su okupaciniu administraciniu Lietuvos SSR aparatu). Konstitucijos požiūriu SSRS (taip pat jos neteisėtai įsteigta Lietuvos SSR) „konstitucijos“, kaip Lietuvai primesti svetimos valstybės aktai, negali būti laikomos Lietuvos konstitucionalizmo istorijos dalimi ir jos konstitucinių tradicijų šaltiniu. Tai kartu žymi Lietuvos apsisvalymą nuo sovietinės „teisės“, kuriuo tikėjo suprakonstitucionalizmo Lietuvos teisės moksle pradininkas K. Račkauskas⁵⁷.

⁵⁵ Panašiai istorinės patirties padiktuotu nacionaliniu konstituciniu identitetu grindžiamas neonacistinės ideologijos ir simbolių draudimas Vokietijoje. Žr.: András Sajó ir Renáta Uitz, *The Constitution of Freedom: an Introduction to Legal Constitutionalism* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 64–65.

⁵⁶ Taip Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principo turinys atskleidžiamas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje. Pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 84-41060; „Lietuvos Respublikos 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, *TAR*, 2014, Nr. 2014-0478.

⁵⁷ Konstantinas Račkauskas, *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais* (New York: „Darbininko“ leidykla, 1967), 103–104.

Išvados

Konstitucija yra aukščiausioji teisė, kurios šaltinis yra valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta. Paradoksalu, bet šiai aksiomai neprieštarauja Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime atskleistas ir tradicinę konstitucinės teisės paradigmą koreguojantis suprakonstitucionalizmo elementas – Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatų, įtvirtinusių nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, virškonstitucinė galia.

Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų – Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimo, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos – šaltinis yra tas pats, t. y. pilietinė Tauta. Taigi, kaip ir Konstitucija, jie yra pirminiai konstitucinės teisės šaltiniai. Tačiau Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų specifiką lemia jų tikslas valstybinei bendruomenei – pilietinei Tautai įsisteigti (atsikurti), t. y. įkurti Lietuvos valstybę ar atkurti jos nepriklausomybę, o ne tiek nustatyti išsamesnį šios bendruomenės (Tautos) bendro gyvenimo norminį pagrindą, kuris būdingas valstybės Konstitucijai.

Atsižvelgiant į tai, galima skirti šiuos Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų specifinius bruožus Konstitucijos atžvilgiu: 1) jie yra ikikonstituciniai aktai, nes priimti iki galiojančios Konstitucijos; 2) jie yra steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, kuriais įsteigta šiuolaikinė Lietuvos valstybė arba atkurta jos nepriklausomybė (ar siekta atkurti nepriklausomybę); 3) jie yra priimti atitinkamo laikotarpio aukščiausiųjų Tautos institucijų, turinčių pirminės (pirmapradės) steigiamosios (atkuriamosios) valdžios įgaliojimus – unikalių Tautos atstovybių, išreiškusių jos valią įkurti (atkurti) nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę.

Visa tai sudaro suprakonstitucionalizmo prielaidas. Konstituciją priėmusi Tautos steigiamoji valdžia (net jei tai buvo Tautos referendumas) jau buvo antrinė Tautos pirminės steigiamosios (atkuriamosios) valdžios, priėmusios Lietuvos valstybės pamatinius konstitucinius aktus, atžvilgiu. Tad Konstituciją priėmusi valdžia negalėjo turėti pirminei steigiamajai (atkuria-

majai) valdžiai prilygstančių įgaliojimų. Juo labiau tokių įgaliojimų negali turėti pagal Konstituciją įsteigtoji ar veikianti valdžia (Seimas kaip Tautos atstovybė ar pagal Konstituciją rengiamas Tautos referendumas). Taigi Tautos pirminės steigiamosios (atkuriamosios) valdžios priimti Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai negali būti pakeisti ar panaikinti.

Vadinasi, Konstitucija kyla iš Tautos valios, išreikštos Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose, ir šie aktai yra atitinkamų Konstitucijos nuostatų šaltinis. Todėl Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų fundamentaliosios nuostatos turi virškonstitucinę galią, net jei jos yra įtrauktos į Konstitucijos tekstą. Tai – pamatiniai konstituciniai principai, įtvirtinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akte, – valstybės nepriklausomybė ir demokratija, taip pat neatskiriamai su demokratija susijęs prigimtinis žmogaus teisių pobūdis. Jie sudaro Lietuvos valstybės *raison d'être*, be kurio Konstitucija prarastų prasmę. Konstitucijos kaip aukščiausiosios teisės paskirtis yra įtvirtinti ir besąlygiškai saugoti šias amžinąsias konstitucines vertybes. Todėl ji negali būti aiškinama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto paskelbtą atkurtą „nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“. Kartu minėtieji nepakeičiami pamatiniai konstituciniai principai tar nauja kaip Konstitucijos pataisų konstitucingumo materialūs kriterijai.

Kitos Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, kurios nėra tokios esminės Tautos ir Lietuvos valstybės egzistencijai, laikytinos išreiškiančiomis Lietuvos konstitucines tradicijas, taigi esančiomis Lietuvos konstitucinio identiteto dalimi. Jos yra įgyvendinamos Konstitucijoje Tautos pasirinkto turinio ir žodinės formos nuostatomis, tad Konstitucijoje nustatyta tvarka gali būti keičiamos. Tačiau, be abejo, aiškinant atitinkamas Konstitucijos nuostatas atsižvelgtina, be kita ko, į jų prigimtį – Tautos valią ir siekius, išreikštus jų šaltinyje – Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose.

Taigi, apibendrinant teigtina, kad Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose glūdintis suprakonstitucionalizmo elementas reiškia ne priešpriešą konstitucionalizmui, o jo užtikrinimą ir sustiprinimą, t. y. tokį Konstitucijos įgyvendinimą, kuris preziumuojamas pačioje Konstitucijoje ir kyla iš jos pamato – Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų.

FUNDAMENTAL CONSTITUTIONAL ACTS OF THE STATE OF LITHUANIA: SUPRA-CONSTITUTIONALITY IN THE OFFICIAL CONSTITUTIONAL DOCTRINE

Dainius Žalimas
Mykolas Romeris University

Summary. *This article deals with the official constitutional doctrine developed by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania regarding the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania, in particular the Act of Independence of 16 February 1918. The subjects of this research are the origins of this doctrine, its significance, and its consequences for the paradigm of constitutional law. From the standpoint of the Constitution, the fundamental constitutional acts are considered as pre-constitutional acts of a (re)constituent nature, adopted by the supreme representative institutions expressing the will of the People to (re)establish the independent democratic State of Lithuania. Therefore, the fundamental constitutional acts are particular primary sources of Lithuanian constitutional law; their fundamental provisions (those consolidating and implementing unchangeable constitutional principles of independence, democracy, and the inherent nature of human rights) have supra-constitutional force and cannot be denied by any constitution of the State of Lithuania. On the contrary, it is the Constitution that arises out of the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania. For this reason, the element of supra-constitutionality inherent in the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania has to be regarded as a basis for modern Lithuanian constitutionalism rather than a contrast to the concept of the Constitution as supreme law.*

Keywords: *State of Lithuania, fundamental constitutional act, act of independence, independence, democracy, human rights, constitutional tradition, constitutional identity.*

Dainius Žalimas, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto dekanas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. **Mokslinių tyrimų kryptys:** tarptautinė viešoji teisė, tarptautinių organizacijų teisė, diplomatinė ir konsulinė teisė, konstitucinė teisė, NATO veiklos teisiniai pagrindai.

Dainius Žalimas, dean of the Law Faculty at the Vytautas Magnus University, professor at the International and European Union Law Institute of the Law School of Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). **Research interests:** public international law, law of international organizations, diplomatic and consular law, constitutional law, legal framework of NATO activities.